

Konferanslar :

SELÇUKLULAR'DA DEVLET : III. TARİHİ VE SİYASİ BAKIMLARDAN*

Prof. Dr. MEHMET ALTAY KÖYMEN

Konuşmama başlamadan önce, çok önem verdiğim bir noktaya, müsaadenizle, temas etmek istiyorum.

Babam, Mustafa Kemal'in komutası altında memleketini kılıcı ile savunurken, 4 kardeşi ile birlikte, ben henüz 6 aylık iken, Çanakkale'de şehit düştü. Ben de Türk tarih ve medeniyetine dâir yazdığım kitaplarla hem ilim yapmaya çalıştım, hem de kalemimle tek Türk devletin manevi müdafaasını yaptım ve ömrüm oldukça yapmaya devam edeceğim.

İleride, tarihten silinmek istenen Türklüğü kurtaran bir kahraman olarak karşımıza çıkacak olan Mustafa Kemal'in adı geçmişken, onun hakkındaki aynı zamanda hayatıma yön veren küçük bir hatıramı anlatmama müsaadenizi rica edeceğim:

Yıl 1931. İlk kısmında öğrenci bulunduğum Gazi Eğitim Enstitüsü'nün konferans salonu, o zaman Ankara'da bulunan tek büyük salondur. Konferanslar çok defa burada verilirdi. O zaman sadece Gazi ünvanı ile çağrılan Mustafa Kemal de ekseriya bu konferanslara şeref verirdi. Biz öğrenciler, konferansları dinlemekten ziyade, daha sağlığında ef-sanevi bir kahraman haline gelen onu görebilmek için gelirdik.

Gazi Mustafa Kemal, arkeolog Alman profesörü Von der Osten'in bir konferansını da dinlemeye gelmişti. Almanca yüksek sesle ve heyecanla konuşan profesörün hali ve tavrı şahsen beni çok etkilemişti. Buna karşılık, Mustafa Kemal'in hocalığını yapmış olan General Naci İldeniz'in ince ve hafif bir sesle yaptığı tercümeyi görünce, "İleride İlim adamı olursam, ben de Alman profesörü gibi davranacağım, onun gibi yüksek sesle ve heyecanla konuşacağım" diye kendi kendime söz verdim. Üniversite öğrenciliğim ile birlikte yarım asra varan yetişme ve öğretim hayatımda, kendi

* 6 Ocak 1989 Cuma günü Türk Tarih Kurumu konferans salonunda yaptığım konuşma metni.

kendime verdiğim bu söze bağlı kaldım¹. Ama size bu konuşmayı yaptığım sırada 73 yaşına gireli 6 gün oldu. Bu sebeple, yüksek huzurunuzda, müsaadenizle, oturarak konuşacağım. Eğer prensiplerime bağlı kalmayarak, yüksek sesle ve heyecanla konuşamazsam kusuruma bakmayın, yaşlılığuma bağışlayın.

¹ Vakit darlığından dolayı konuşmam sırasında veremediğim buna dâir birkaç misâli burada vermek isterim.

Birinci misâl:

Daha Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin ilk sınıflarında iken Doç. Dr. Şinasi Altundağ'ın ödev olarak verdiği bir konuyu, sınıfta 1,5 saat irticâlen anlattım. Konuşmam sırasında Hoca büyülenmiş gibi, gözünü kırpmadan bana bakıyordu. Konuşmam bitince de, heyecanlanan 80 kişilik sınıf öğrencileri beni uzun uzun alkışladı. Öğrenciler, resmi bir derste alkış olmayacağını, kapıldıkları heyecandan dolayı unutmuşlardı. Doç. Dr. Şinasi Altundağ, öğrencilere alkışlarını kesmelerini söylemek şöyle dursun; bana, "senden böyle bir konuşma beklemiyordum. Tarih meselelerini bir matematik problemi gibi çözüyorsun" diyerek, takdirlerini belirtti. Ben de "Efendim, ben aslında matematikçiyim. Gazi Eğitim Enstitüsü'nün Matematik bölümünde yatılı öğrenci iken, beni yakından tanıyan arkadaşlarımla ısrarları ile oradan yeni açılmış olan buraya geçtim" dedim.

İkinci misâl:

Şimdi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı Başkanı olan Prof. Dr. Mustafa Kafalı, geçenlerde bir gün bana "Hocam, siz doçent iken Selçuklu Devri Türk Tarihi'ni o kadar heyecanla anlatırdınız ki, biz öğrencileriniz de son derece heyecanlanırdık" dedi.

Üçüncü misâl:

Malâzgirt Meydan Muharebesi'nin yıldönümü 1958'de mahallinde büyük bir devlet töreni ile ilk defa kutlandı. Zamanın Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, muhtelif üniversitelerde Türk tarihi okutan profesörleri makamında toplayarak, konuşma konularını tespit etti. Ankara Üniversitesi'ni temsilen seçilen bana "Türk Meydan Muharebeleri ve Bunlar Arasında Malâzgirt Meydan Muharebesi'nin Yeri" konusu düşmüştü (Basılmış olan bu konuşma metni için bk. Türk Kültürü, Sayı: 46 (1966), s. 851-53.)

Son derece kalabalık olan törende zamanın Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın huzurunda birçok konuşmalar yapıldı. Benim on dakika kadar süren konuşmam boyunca Celâl Bayar, tasdik makamında hep başını sallıyordu. Konuşmam bitince, beni hararetle alkışladı; dönüş sırasında da, uçakta beni yanına oturarak yol süresince, İstanbul'a kadar Türk tarihine dâir benimle sohbet etti. Sorular sordu. Bu arada Alp Arslan'ın kemiklerinin nakli için Sovyetler nezdinde teşebbüste bulunacağını söyledi. İş burada bitmedi. Beni Cumhurbaşkanlığı köşküne davet etti. Çok iyi hatırlıyorum: Köşk'e ilk gittiğimde o zaman Genel Sekreter olan Münis Faik Ozansoy "pervasızca huzura kabul edilen bu adam kim?" dercesine hayretler içinde etrafına bakınıyordu. Ben, Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın âdeta gayr-ı resmi Türk tarihi müşaviri olmuştum. Türk tarihinin bazı meselelerine dâir benden yazılı rapor isterdi. Köşk'e uğramam geciktiği bir zamanda bana rastlayan bir bakan bir defasında "Sayın Cumhurbaşkanı seni Köşk'te bekliyor" dedi. Bir ara, bana imkânlar sağlayacağını, dış seyahatlerde yanına alacağını söyledi. Böylece gerçek Atatürkçü olan Celâl Bayar, upkırı büyük adam gibi, Türk tarihine ve tarihçilerine değer verdiğini gösteriyordu. Anlaşıldığına

Bizler, Atatürk devrini idrak eden son mutlu nesliz. Prof. Dr. Mehmed Fuad Köprülü gibi dünyaca tanınmış bir bilim adamının takdirini kazanan öğrencisi olmak, şahsen bu mutluluğumu daha da artırmaktadır. Biri siyaset ve askerlik alanında, öteki ilim ve fikir alanında dâhi olan bu iki büyük adamın zamanında yaşamak, son derece büyük bahtıyarlıktır. Zaten, ikisinin de etkisini üzerimizde dâima hissederdik. Onlar bizim için şevk ve heyecan kaynağı idiler. Son olarak, şunu da ilâve edeyim ki, *Türk tarihinin hayranı, Türk tarihçilerinin takdîrkârı ve hâmisî*² olan Büyük Atatürk sağ olsaydı, Selçuklu Devleti'ne dâir yaptığım bu konuşmaları mutlaka şerefleendirirdi.

Bu ufak girişten sonra, Selçuklular'la ilgili, daha açık deyiimiyle, Selçuklu Devleti ile ilgili seri konuşmalarımın üçüncüsüne, müsaadenizle başlıyorum. İkisi de yayınlanan bundan önceki iki konuşmamın birincisin-

göre, o bana karşı, tıpkı Atatürk'ün hocam Prof. M. Fuad Köprülü'ye davrandığı gibi davranmak istiyordu. 27 Mayıs 1960 ihtilâli ile canının derdine düşen Celâl Bayar, sözünü yerine getirmek imkânını bulamadı. Zaten, Atatürk'ün göçüşünden beri Türk tarihçilerinin bir nevi menkûbiyet hayatı sürdükleri tereddütsüz söylenebilir.

Dördüncü misâl:

Bundan 15 yıl kadar önce Türk Tarihine dâir konferanslar vermek üzere İran'a gitmiştim. Bir yıl sonra da Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü öğretim üyelerinden Prof. Dr. Sevim Tekeli İran'a gitmişti. Döndükten sonra bana "Hoca, ne yaptın ki, İran'ı fethettin? Herkes senden bahsediyor" dedi.

Daha İlk Öğretmen Okulu öğrencisi iken, Atatürk'ün de bulunduğu bir konferans vesilesiyle kendi kendime verdiğim prensip kararının tatbikatından olarak, öğrencilik ve doçentlik zamanından, yurt içi ve yurt dışı nutuk ve konferanslarımdan verdiğim birer misâl ile yetiniyorum.

² Prof. Dr. Mehmed Fuat Köprülü harf inkılâbının, eski harfli eserlerin yeni Türk harflerine çevrilmesinden sonra tedricen kabul edilmesi tezini savunuyordu. Atatürk ise, harf inkılâbının birden yapılmasını istiyordu. Bu yüzden iki büyük adamın arası açıldı. Harf inkılâbından sonra Gazi Mustafa Kemal bir gün, Prof. Fuad Köprülü'nün Fatih-Akbıyık'daki evine motosikletli muhafızları ile ansızın bir baskın yaptı. Sırtında pijaması olduğu halde çalışmakta olan Prof. Fuad Köprülü şaşkına döndü; acele elbisesini giydi. İki buçuk saat süren bu buluşmada iki büyük adamın bu süre içinde neler konuştukları henüz bir sırdır. Daha sonraki belirtilerinden, Atatürk'ün kültür siyasetinin, bu arada Dil ve Tarih kurumları ile Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin kurulması meselelerinin konuşulduğu anlaşılıyor.

Asıl üzerinde durulacak nokta, dünyayı dize getiren Atatürk gibi bir liderin, bir ilim adamının ayağına kadar gitmesidir. Bu jest, Atatürk'ü daha da büyültmektedir (Bk. Mehmed Altay Köymen, Prof. Fuat Köprülü'nün Siyasi Hayatı, Yeni Forum, II/48 (1981), s.13).

Bilindiği gibi, bu tanışmadan sonra Atatürk, Prof. Fuad Köprülü'yü kültür siyasetinin gerçekleştirilmesine yardımını sağlaması yanında, nimetlere gark etti. İşte Atatürk budur.

de Anadolu'nun Türk vatani oluşunu anlattım³. Böylece, devletin iki temel unsurunu, insan ve ülke unsurunu ele almış oldum. İkinci konuşmamda devletin türlü meselelerine dâir geniş bir giriş yaptıktan sonra, Selçuklu devletinin hukukî ve medenî bakımlardan değerlendirmesini yaptım⁴.

Bu konuşmamda Selçuklu Devleti'ni tarihî ve siyasî bakımdan ele alacağım.

Tarih metodolojisi her geçen gün gelişmektedir. Herhangi bir konuyu incelerken metodolojik esasları dikkatle gözönünde bulundurmak lâzımdır. Meşhur İslâm hukukçusu Luis Gardet'nin bir eserinin önsözünde dediği gibi, İslâm Hukuku'na değirmene girilir gibi girilmez. Türk âmme hukuku konusu olan Selçuklu Devleti'ne elinizi konuluzu sallayarak giremezsiniz. Meselâ, tarih metodolojisini uygularken, artık bilgi üretimi ile yetinilmemekte; üretilen bilgi, tabiri câizse, fikir ve görüş üretiminde kullanılmaktadır.

Bir misâl daha verelim:

Yeni tarih metodolojisine göre, dış tezâhürler olan siyasi ve askeri hâdiseler, artık ayrı konular olarak ele alınmamakta; huzurunuzda yaptığım konuşmada olduğu gibi, iç tarih konularında malzeme olarak kullaniılmaktadır. Şimdiye kadar genellikle Türk devletleri, özellikle Selçuklu Devleti bu şekilde ele alınmamış; ele alındığı zaman da, Osmanlılardan öte geçilmemiştir⁵. Osmanlı öncesi Türk devletleri, hele Selçuklu Devleti hemen hemen hiç ele alınmamıştır⁶. İlk defa biz Selçuklu Devleti'ni bir iç tarih konusu, medeniyet tarihi konusu olarak ele alıyoruz.

Dünya tarihinin, en eski zamanlardan zamanımıza doğru gittikçe hızlanan bir akışı vardır. Tarihi devirleri dikkate alırsak, eskiçağ ortaçağdan, ortaçağ yeniçağdan, yeniçağ yakınçağdan daha uzundur. İçinde bulunduğumuz zamanda çağlar artık birbirini asırlarla değil, âdeta yıllarla takip

³ Prof. Mehmet Altay Köymen, Selçuklular ve Anadolu'nun Türkleşmesi Meselesi, Selçuk Dergisi, sayı: 2 (1986), s.21-15.

⁴ Prof. Mehmet Altay Köymen, Selçuklular'da Devlet, Belleten, sayı: 201 (1987), s. 1359-1373.

⁵ Meselâ, bk. Ord. Prof. Dr. Recai G. Okandan, Amme Hukukumuzun Anahatları, Birinci Kitap, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan Yıkılışına kadar, İstanbul 1977 (491 Sayfa).

⁶ Bu hususta bundan önceki yazımda bilgi verilmiş ve değerlendirme yapılmıştır: bk. ad. geç. eser, s. 1359.

ediyor, ve tarihçi olarak ne ad vereceğimizi şaşırtıyoruz: Atom çağı, arkasından Uzay çağı, onun arkasından Bilgisayar çağı vs. birbirini kovalıyor; bir çağ bitmeden yeni bir çağ başlıyor.

Bunun yanında tarihin belli bölgelerde, belli çağlarda, belli milletler için de bir akışı vardır. Konumuzun daha iyi anlaşılabilmesi için bu akışı söz konusu etmek gerektiği fikrindeyiz. Ortaçağda, Orta ve Yakın Doğu'da tarihin Türklük bakımından akışını:

1 — İslâm,

2 — Bizans,

3 — Avrupa'yı dikkate alarak bir değerlendirmesini yapalım:

1 — Konumuzu doğrudan doğruya ilgilendirmedeği için, tarihin Türklük bakımından İslâm'da akışı üzerinde fazla durmayacağız. Bu akışın gittikçe hızlanarak, Türkler'in İslâm dünyasının pek büyük bir kısmını hâkimiyetleri altına aldığını, İslâmiyeti iç ve dış düşmanlara karşı savunuklarını belirtmekle yetineceğiz^{6a}. Büyük Selçuklu İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu zamanında, İslâm'da Türk hâkimiyeti dünya ve Türk tarihi bakımlarından olduğu kadar, bizzat İslâm tarihi bakımından da bir dönüm noktasıdır. Zira, bâzı Türk tarihi uzmanlarının belirttikleri gibi, Türkler olmasaydı İslâm dünyası XX. asırda Osmanlı hâkimiyetinin sona erdiği zaman düştüğü duruma, daha XI. asırda düşerdi⁷. Zaten, İslâm'da Arap hâkimiyeti sadece 3,5 asır sürdüğü halde, Türk hâkimiyeti 10 asırdan fazla sürmüştür.

2 — Tarihin Türklük lehine ve Bizans aleyhine akışına gelince; başlangıçta Bizans İmparatorluğu'nu Doğu'dan İran'da hâkim Sâsâniler, daha sonra Güney Doğu'dan Araplar sıkıştırırken, Batı'da türlü adlarla Türk soyundan kavimler sıkıştırdılar. Daha sonra, Doğu'dan Müslüman Selçuklu Türkleri, Batı'dan Şâmânî veya Budist Türkler sıkıştırmaya başladılar.

Daha önceki sıkıştırmalar sırasında Araplar Suriye'yi, Kuzey Afrika'yı ve İspanya'yı almak suretiyle, Bizans İmparatorluğu'nun, tabiri caizse, kolunu kanadını koparmışlardı. Bizans'la mücadelenin bu safhasında Selçuklu-

^{6a} Bk. H.D. Yıldız, İslâmiyet ve Türkler, İst. 1976; aynı yazar, Türkler'in İslâm devleti Hizmetine Girmeleri, Millî Kültür Say: 3 (1977) s.32-38; İ. Kafesoğlu, Abbasiler Zamanında Türkler, Türk Dünyası El Kitabı, Ankara 1976, s. 792; aynı yazar, Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun Dünya Tarihindeki Rolü, V. TT Kong. (1960) s. 267-278.

⁷ Meselâ, bk. Prof. Osman Turan, Türkler ve İslâmiyet, İst. 1971, s. 30.

lar Anadolu'yu fethetmek suretiyle aynı imparatorluğun gövdesini ele geçirdiler. Tarihin Türklük lehine ve Bizans aleyhine gittikçe daha büyük bir hızla nasıl aktığı dikkatinizi çekmiştir sanırım. Zira, zaman tüneline geriye doğru giderek, bu safhada durup ileri doğru bakmak mümkün olsa, Bizans'ın kaderini artık Türkler'in tayin edeceği sonucuna varılabilir. Nitekim, böyle olmuştur. *Buna bir nevi tarihi determinizm denebilir.* Bu safhadan sonra Bizans'ı Doğu'dan da Batı'dan da sıkıştıranlar, Selçuklular'ın devamı olan Müslüman Osmanlılardır. Osmanlılar Bizans'ın başını da kopararak, onu tarihten silmişlerdir.

3 — Tarihin bundan sonraki akışı daha ziyade Osmanlı Cihan İmparatorluğu'nun Batı ile münasebetlerini ilgilendirir. Çünkü, bu imparatorluğun yönü Batı'ya dönüktür. Osmanlı İmparatorluğu, Bakü'yü alarak Hazer Denizi'ne kadar ulaşmışsa da, Orta Asya yolunu açık tutmak için fazla çaba göstermemiştir. Don nehri ile Volga nehri arasında kanal açma teşebbüsü de yarıda kaldı.

Osmanlı İmparatorluğu o sınırsız gücüyle Orta Asya yolunu açsaydı, buradan gelecek yeni Türkmen/Oğuz kitleleri ile yalnız Anadolu değil, Orta Avrupa'ya kadar bütün Balkanlar Türkleşebilirdi.

Osmanlı İmparatorluğu eleman kıtlığını orijinal bir buluşla telâfi etmeye çalıştı: Küçük yaştaki Hristiyan çocuklarını Türk ve İslâm terbiyesine göre yetiştirerek, onlardan orduda yararlanmak yolunu tuttu. "Yeniçeri" adını alan bu hassa ordusu mensupları, başlangıçta devlete iyi hizmet etmişlerse de, duraklama ve gerileme devirlerinde seferlerden ve akınlardan yeteri kadar ganimet gelmemeye başlayınca, gözlerini dıştan içe çevirmişler; meşhur tabiriyle, kazan kaldırarak, kendi soylarından olmadıkları için, saygı duymadıkları Osmanlı hükümdarlarından istemediklerini tahttan indirip, istediklerini tahta çıkarmışlardır. Amaçları cülus bahşişi almaktır. Bu yüzden, her yeni hükümdarın tahta çıkarılışında Osmanlı hazineleri âdeta boşalıyordu. Böylece yeniçeriler, tarihin Osmanlı Devleti aleyhine akışında da rol aynamışlardır. Nitekim, sonradan kaldırılmışlardır⁸.

Konumuzla doğrudan ilgili olmayan bu hâdiseyi anlatmaktan maksadımız, tarihin Osmanlılar aleyhine akışının mukadder âkıbete varıp var-

⁸ Yeniçerilere dâir ayrıntılı bilgi almak için şimdi bk. Y. Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi, IX, s. 351-394.

mayacağını tesbit edebilmektir. Gerçekten, tarihe 1293 Türk-Rus savaşı olarak geçen savaş Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilmesiyle neticelendi. Durup dururken Osmanlı İmparatorluğu savaşa sokan Midhat Paşa, imparatorluğun büyük bir felâkete uğramasına sebep oldu⁹. Hele İkinci Meşrutiyet hareketinden sonra tarihin Türklük aleyhine son derece süratli akışı, bu kanaati uyandırmaktadır. Genç kurmay subay Mustafa Kemal'in ikazlarına rağmen, İttihat ve Terakki Fırkası'nın başında bulunan acemi politikacılar, Balkan Savaşı'ndan yeni yenik çıkmış Osmanlı İmparatorluğu'nu, esas itibarıyla *sömürgeci Avrupa büyük devletlerinin kendi aralarında he-saplaşmalarından ibaret olan Birinci Dünya Savaşı'na soktular*¹⁰ ve 1908 — 1918 yılları arasında 10 yılda 10 misli toprak kaybedilmesine sebep oldular¹¹. Bu, tarihin en süratli akışıdır. Benzerine rastlamak güçtür. İşin daha da kötüsü, Türklüğün tarihten büsbütün silinmesi tehlikesinin belirmesidir. Tarihin Türklük aleyhine akışı bu safhaya gelince, bunu Türklük lehine çevirmek çok güçtür. Tarihte son derece nâdirdir. Bu mucizeyi, Türk milletinin başına geçen Gazi Mustafa Kemal gerçekleştirmiştir: O, tarihin Türklük aleyhine akışını Türklük lehine çevirmiş, biraz sonra anlatacağımız gibi, Anadolu Selçuklu Devleti sınırlarını esas alan yepyeni milli bir devlet kurmuştur. Bu yeni devlet ile asıl konumuz olan *Selçuklu Devleti* arasında böylesine *derin bağ* vardır. İşte bu sebeple tarihin Osmanlı devrindeki akışını da kısaca dile getirdik.

Anadolu Selçuklu Devleti'ni tarihî ve siyâsî bakımdan daha iyi anlamak ve anlatabilmek için onun sadece tarihin akışı içindeki yerini söz konusu etmek kâfi değildir. Bu Türk devletini, kurulduğu ülke tarihi bakımından da ele almak lâzımdır. Konuyu bir soru ile ortaya koyalım:

Selçuklu Devleti'nin kendisinden önce Anadolu'da kurulmuş devletler arasındaki yeri nedir? Daha açık deyişle, aralarında ne fark vardır?

⁹ 93 Türk-Rus savaşına dâir ayrıntılı bilgi için şimdi bk. Y. Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi VII. s. 134-5, 138. Büyük tarihçi Öztuna, bu savaşta Midhat Paşa'nın sorumluluğunu kendisine has bir açıklıkla ortaya koymaktadır.

¹⁰ Büyük tarihçi Yılmaz Öztuna, bu hususta "İmparatorluğun harbe katılması tamamen manuksız ve Türk'ün bütün menfaatlerine aykırı idi" demek suretiyle bizi açıkça teyid etmektedir. Bk.ad.geç.eser. s.296.

¹¹ Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın "hiç de lüzum yokken" Osmanlı İmparatorluğu'nu, -Marne savaşlarında Fransa ve müttefikleri tarafından mağlup edilen Almanya'nın yanında savaşa sokma basiretsizliğini göstermesine dâir şimdi bk. Y. Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi, VII. s. 288, 290 ("Birinci Cihan Harbi'ne, o harbin kaybedildiğini gördükten sonra girmişizdir"). Ayrıca bk. s. 296.

Selçuklu Devleti'nden önceki Anadolu tarihi, başka bir münasebetle belirttiğim gibi, üç noktada özetlenebilir¹².

1 — Daha en eski çağlardan itibaren birçok kavimler ve devletler Anadolu'ya akınlar yapmışlar veya burasını baştan başa geçerek başka ülkelere gitmişlerdir. Bir kısmı da burada devletler kurmuşlardır. Baştan başa geçenler veya akın yapanlar arasında Türklükleri ileri sürülen Etrüskler ve Sakalar, hâlis Türk olan Hunlar da vardır. Batı'dan gelip geçenler, Makedonyalı İskender ile Haçlılardır. *Bu jeopolitik ve stratejik durumu dolayısıyla Anadolu, Kavimler köprüsü olarak adlandırılır ve çok el değiştirmiştir.*

2 — Anadolu, payitahtları bu ülkenin dışında veya ucunda olan imparatorlukların uzun süre eyâleti olarak kalmıştır. Anadolu bu sıfatla, bilhassa Bizans ve Osmanlı imparatorluklarının bel kemiğini teşkil etmiştir.

3 — Devlet ve hükümet merkezleri Anadolu'nun içinde bulunan birçok devlet kurulmuştur. Bunların en büyüğü ve uzun ömürlüsü Hitit Devleti ve Anadolu Selçuklu Devleti'dir.

Selçuklu öncesi *Anadolu tarihinin özelliği*, burada aynı zamanda birden fazla devletin kurulmuş bulunmasıdır. Hititler bile Anadolu'nun bütününe hâkim olamamışlardır. Urartu, İyonya, Frigya ve Lidya burada kurulmuş krallıkların bazılarıdır.

Anadolu kapılarını Türklüğe açan 1071 Malâzgirt zaferinden sonra da, bu geleneğe uygun olarak, bu muharebenin geçtiği yerden Batı'ya doğru, çok sevdiğim bir deyişle, gittikçe büyüyen inci taneleri gibi, Türk devletleri kurulmuştur. Bunlar Erzurum'da Saltuklular (1071-1201), Erzin-can'da Mengücekler (1071-1228), Sivas'ta Dânişmendliler (1071-1174), Konya-İznik ve tekrar Konya'da Selçuklu devletleridir. Bunlara Diyarbakır Türk Artuklular Devleti'ni (1101-1231), Ahlat'ta Sökmenler Devleti'ni (1100-1207) ve başkalarını ilâve edebiliriz¹³. Böylece, inci gerdanlığı tamamlanır.

Bu devletler varlıklarını devam ettirselerdi, Anadolu'da ne parlak bir medeniyet kurulabilir, ne de son derece yüksek bir ekonomik gelişme sağ-

¹² Bk. Mehmet Altay Köymen, Selçuklu Hükümdarı Alâeddin Keykubad ve Anadolu Savunması, Belleten, LII/206 (1988), s. 1541.

¹³ Bk. Prof. Osman Turan, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, İstanbul 1973.

lanabilirdi. Hattâ, bütünlükten yoksun olduğu için, daha önce olduğu gibi, Anadolu'yu elde tutmak güçleşebilirdi. Bununla Türklerin herkesçe bilinen cesaret ve kahramanlıklarının bile, bütünlüğü sağlanmamış Anadolu'yu muhafaza etmek için yetmeyebileceğini söylemek istiyoruz.

Böylece, yaptığımız oldukça uzun, fakat zarurî bir Giriş'ten sonra asıl konumuza gelmiş bulunuyoruz.

Bize göre, 1073¹⁴; Prof. Osman Turan'a göre, 1075¹⁵; Batılı âlimlere göre, 1078¹⁶ yılında kurulup, 1308 yılında sessizsedasız tarih sahnesinden çekilen, daha doğrusu Büyük Alâeddin Keykubad'ın (1219-1236) yerine geçen oğlu II. Gıyâseddin Keyhüsrev (1236-1246) gibi zayıf hükümdar zamanından itibaren İran Moğolları hâkimiyeti altına giren ve onlar tarafından ortadan kaldırılan (1308) Selçuklu Devleti başlıca üç devreye ayrılabilir:

1 — Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun vassal (tâbi) 1 olduğu devre (1073-1157),

2 — Bağımsız olduğu devre (1157-1243),

3 — İran Moğollarının hâkim olduğu devre (1243-1308)¹⁷.

Burada bizi bilhassa 1. ve 2. devre ilgilendirmektedir.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin iki kurucusu Süleymanşah (1072-1086) ile I. Kılıç Arslan (1092-1106), Devlet daha Anadolu'da sağlamca yerleşmeden, Güney-Doğu'ya ve Doğu'ya doğru genişleme siyaseti takip etmişler ve hayatlarını bu siyaseti gerçekleştirmeye çalışırken kaybetmişlerdir¹⁸.

¹⁴ Bk. Mehmet Altay Köymen, Selçuklu Devri Türk Tarihi, Ankara 1982, s.102. Konunun tartışması için şimdi bk. Prof. İbrahim Kafesoğlu, Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu? Tarih Enstitüsü Dergisi, sayı:10-11 (1979-80), s.1-28. (Prof. İ. Kafesoğlu, Anadolu Selçuklu Devleti'nin 1092 yılında kurulduğu neticesine varıyor ki, kabul edilmesi mümkün değildir).

¹⁵ Prof. Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul 1984 2. baskı, s.659.

¹⁶ Bk. M. J. Laurent, Byzance et les origines du sultanat de Roum, Mélanges Charles Diehl, Paris 1930. s.179-80.

¹⁷ Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen, Türkiye Selçukluları Devleti Tarihi, Tarihte Türk Devletleri, I, 1987, s.377.

¹⁸ Bu hususta ayrıntılı bilgi için bk. Prof. Ali Sevim, Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi, Ankara 1983.

Bundan ders aldıkları anlaşılan halefleri, devletin siyasetinde değişiklik yaparak, gözlerini Anadolu'nun dışından içine çevirmişlerdir.

Selçuklu Devleti'nin dıştan ve içten gelen hücumlara karşı bir seri savunma ve varlığını koruma savaşları vermesi, bu siyaset değişikliğinin ne kadar yerinde olduğunu göstermektedir.

Daha devletin kurucularından I. Kılıç Arslan, 1080 yılında İznik'e yerleşmesinden kısa bir müddet sonra, başında bulunduğu devleti Haçlılar'a karşı korumak için Anadolu'da üç yerde, payitaht İznik önünde, Eskişehir civarında ve Konya Ereğlisi'nde üç meydan muharebesi vermek zorunda kaldı. O, uyguladığı gerilla savaşları ile Haçlılar'da büyük can ve mal kaybına sebebiyet verdi ise de, onların Anadolu'yu baştan başa geçerek, İslâm Dünyası'nın ortasında adacıklar halinde devletler kurmalarına mâni olamadı¹⁹. Üstelik, payitaht İznik ile beraber bütün Batı Anadolu'yu Bizans'a kaptırdı. Selçuklu Devleti de 110 yıl süre ile bir kara devleti olarak kaldı. 2. ve 3. Haçlı Seferleri de Anadolu Selçuklu Devleti'ni uğraştırdı ise de, I. Haçlı Seferi kadar başarılı olamadı²⁰. Bu 110 yılda Selçuklu Devleti büyük güçlüklerle karşılaştı²¹.

Devletin kendi varlığını korumak için yaptığı meydan muharebelerinden ikisi son derece önemlidir. Bunlardan biri Bizans İmparatorluğu'na karşı, öteki ise Hârezmşah Celâleddin'e karşı (1220-1231) yapılmıştır.

Selçuklu Devleti'ni yıkıp Türkler'i Anadolu'dan atmak için bir asırdan fazla (105 yıl) beklemiş olan Bizans İmparatorluğu, Manuel Komnenos zamanında bütün gücünü toplayarak, II. KılıçArslan'ın (1156-1192) başında bulunduğu Anadolu Selçuklu Devleti'ne karşı birden hücumla geçti. Göller bölgesinde Miryokefalon adlı yerde 1176 yılında geçen çetin bir savaşta,

¹⁹ Birincisi Haçlı Seferlerine dair S. Runciman, *The First Crusade: Constantinople to Antioch, A History of Crusades, I The First Hundred Years*, nşr. M.W. Baldwin, Philadelphia 1955, s.280-304; ayn. eser, H.S. Fink, *The Foundation of the Latin States*, 368-410.

The Cambridge Medieval History, cilt IV, *The Byzantine Empire* kısım 1, *Byzantium and its Neighbours*, Cambridge, 1966, s.215.

²⁰ İkinci ve Üçüncü Haçlı Seferi için bk. V.G. Berry, *The Second Crusade*, ayn. eser, s.463-513. S. Painter, *The Third Crusade, A History of the Crusades, II The Later Crusades*, nşr. R.L. Wolff-H.W. Hazard, Philadelphia 1962 s.45-87; E.N. Johnson, *The Crusades of Fredric Barbarossa and Henry IV*, ayn. eser, s. 87-123.

The Cambridge Medieval History, s.227, 247.

²¹ Bu hususta fikir edinmek için mesela bk. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, s.148-167.

Bizans İmparatorluğu yenildi ve Anadolu'nun Türkler'in vatanı olmasını kabul etmek zorunda kaldı²².

Alâeddin Keykubad'ın Hârezmşah Celâleddin'e karşı 1230 yılında kazandığı Yassı-Çimen Meydan Muharebesi ile bir Türk hükümdarından devlete gelen tehlike önlendi²³.

İkinci safhaya geçiyoruz:

Selçuklu hâkimiyeti altında Anadolu birliğini ve bütünlüğünü kurmak şeklinde formüle edilebilecek olan bu siyaseti gerçekleştirmek, devletin, varlığını korumak için yaptığı meydan muharebeleri kadar önemlidir. Daha doğrusu, birbirini tamamlamaktadır.

1175 yılında Selçuklu Devleti'nin amansız rakibi Türk Danişmendliler Devleti'ni ortadan kaldırmak, bu yolda atılan ilk adımdır. Bunu gerçekleştiren, yukarıda adından bahsettiğimiz II. KılıçArslan'dır²⁴.

Halefi ve oğlu I. Gıyâseddin Keyhüsrev (1192-96;1204-1210) 1207 yılında Antalya'yı, onun oğlu I. İzzeddin Keykâvus da (1210-1219) 1214 yılında Sinop'u fethederek, aynı siyaseti devam ettirdiler²⁵.

Akdeniz ve Karadeniz'e açılan bu iki pencere, yalnız Anadolu'nun Selçuklu hâkimiyeti altında birleştirilmesi bakımından değil, devletin ekonomik gelişmesi bakımından da son derece önemlidir.

Anadolu'yu Selçuklu hâkimiyeti altında birleştirerek, bütünlüğünü sağlayan, Büyük Alâeddin Keykubad'dır. O, Erzincan Mengücekler Devleti'ni, Saltukların yerini almış olan Erzurum Selçuklu Kolu'nu ortadan kal-

²² Şimdi bk. Mehmed Altay Köymen, Mıryokefalon Meydan Muharebesi, Milli Kültür, I/9 (1977), s.26-30; ayrıca Abdulhaluk Çay, II. Kılıç Arslan Ankara 1987. F. Chalandon, Essai sur le Règne d'Alexius Ier Comnène Paris 1900, s. 191-216. Mıryokefalon savaşının önemine dair bk. S. Vryonis, The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and The Process of İslamization, Berkeley, 1971, s. 125.

²³ Yakında yayımlayabileceğimizi umduğumuz "Alâeddin Keykubad ve Zamanı" adlı büyük eserimiz çıkıncaya kadar şimdilik bk. Osman Turan Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi, s.369-374; H.L. Gottschalk, Al-Malik al-Kâmil von Egypten Seine Zeit, Wiesbaden, 1958, s.186.

²⁴ Danişmendliler'in ortadan kaldırılması için mesela bk. Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi, İstanbul, 1984, s.200.

²⁵ Bk. Mehmet Altay Köymen, Türkler'in Anadolu'da Denize İlk Ulaşmaları, Milli Kültür, I/3 (1977), s.8-12; I/4, s.13-15.

dırmakla yetinmedi; Doğu ve Güney Doğu'daki birçok şehir ve kaleleri fethetmek suretiyle bugünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırlarını çizmiş oldu (Diyarbakır oğlu ve halefi II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında fethe dildi).

O, ayrıca Akdeniz sahillerindeki Kalonoros (Alâiye), Alara vs. gibi kaleleri fethetti. Anadolu'nun Akdeniz sâhilinin fethini de tamamladı²⁶.

Trabzon'daki ve İznik'deki Rum devletlerinin, Çukurova'daki Ermeni Devleti'nin, Selçuklu Devleti'nin vassalları oldukları gözönünde bulundurulduğu taktirde, Anadolu Selçuklu Devleti'nin bugünkü Türkiye Cumhuriyeti sınırlarını bundan 7-8 asır önce çizmiş olduğu ortaya çıkar. Selçuklu Devleti bütünlüğü sağladıktan sonra, Anadolu bir daha el değiştirmeyerek, Türkiye Cumhuriyeti adlı —her bakımdan süratle gelişen— bir devletin ebedi ülkesi oldu.

Selçuklu Devleti çöktükten sonra Anadolu'da birçok Türk devletleri kuruldu. Anadolu halkının pek büyük çoğunluğunu Türkmenler (Oğuzlar) teşkil ettiği için, kurulan bu devletler aynı sosyal, kültürel ve ekonomik yapıya sahip idiler. Aynı dine mensuptular. Aralarında derin farklar bulunmayan bu devletleri Osmanlı İmparatorluğu kolayca ortadan kaldırarak kendi hâkimiyeti altında Anadolu birliğini tekrar sağladı. Çünkü, sosyal, kültürel, ekonomik ve dinî birlik olduktan sonra, siyasi bölünmeyi ortadan kaldırmak güç değildir. Osmanlılar, Selçuklu sınırlarına ulaştıktan sonra Bakü'ye kadar, Azerbaycan'ı ve bugünkü Irak dâhil bütün Arabistan'ı ve başka ülkeleri de fethettiler. Bu arada Selçuklular zamanında Selçuklu Devleti'nin vassalı olduğunu gördüğümüz Trabzon Rum Devleti'ni ve Ermeni Devletini de ortadan kaldırdılar. İznik Rum Devleti çok önceden ortadan kaldırılmıştı.

Böylece, Anadolu bu defa payitahtı bu ülkenin ucunda, İstanbul'da olan büyük bir cihan imparatorluğu'nun eyâleti haline geldi.

Aslında konuşmam burada bitiyor. Fakat, bana birkaç dakika daha müsaade ederseniz, Selçuklu Devleti zamanında bütünlüğün verdiği müsaait imkânlarla gelişen ekonomi sayesinde o zamanın, hattâ şimdiki dünyanın en zengin ülkesi olan Anadolu'nun bir Osmanlı eyâleti olarak ne duruma düştüğünü belirtmek istiyorum.

²⁶ Mehmet Altay Köymen, Alâeddin Keykubad ve Zamanı (Yakında çıkacak).

Osmanlı İmparatorluğu, ayrıca sözkonusu ettiğim Türk devlet anlayışının tabii neticesi olarak, sınırları içinde yaşayan, bütün insanları, Türk soyundan olup olmadıklarına bakmaksızın, refah ve huzur içinde yaşatmak amacını güdüyordu. Hattâ, duraklama ve gerileme devrelerinde Anadolu'nun insan ve servet kaynaklarını, İmparatorluğu ayakta tutma yolunda bir mirasyedi gibi harcıyordu. Bu yüzden, Mustafa Kemal bu son vatan parçası Anadolu'yu kurtarmak için buraya geçtiği zaman, âdeta boş bir kovan ile karşılaştı.

Halbuki, Batılılar bunun tam aksi bir siyaset takip ediyorlardı. Mese-lâ, içlerinde tipik bir sömürgeci devlet olan İngiltere, sömürgelerindeki birikmiş serveti, Türkiye'nin üçte biri kadar olan adalara yığıyordu. Türkiye kadar nüfusu olan İngiltere, hâlâ büyük devlet rolü oynuyor.

Osmanlı İmparatorluğu da Türk devlet anlayışını bir yana bırakarak, aynı siyaseti takip etseydi, Atatürk'ün işi, şüphesiz, çok daha kolaylaşırdı.

Böylece, Selçuklular'ın çizdiği sınırlar içinde Türkiye Cumhuriyeti'ni kurarken, Atatürk'ün yaptığı işin büyüklüğü bir kere daha ortaya çıkıyor demektir. Görülüyor ki, Anadolu eyâlet iken, Selçuklu devri ile asla mukayese edilemez:

Moğolların Azerbaycan'a taşımakla bitiremedikleri serveti, Osmanlılar, İmparatorluğu ayakta tutabilme yolunda bitirdiler.

Yaptığım bu uzun, görünüşte dağınık konuşmada, Selçuklu Devleti ile Atatürk'ün kurduğu, merkezi Anadolu içinde Ankara'da bulunan Türkiye Cumhuriyeti arasında, sanıldığından daha fazla sıkı bir bağın bulunduğu görülmüştür sanırım. Bu itibarla, Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun değil, Selçuklu Devleti'nin her bakımdan bir mirasçısı olduğu söylenebilir. Bundan çıkarılacak nihâi netice ise, Anadolu bütünlüğünü sağlayan Selçuklu Devleti sınırlarını aynen elinde tutan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin, Selçuklu devrinden zamanımıza kadar olduğu gibi, bundan sonra da ebediyete kadar yaşayacağıdır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin, Anadolu'yu tek başına kaldığı zaman ebediyete kadar nasıl elinde tutacağı, ayrı bir konuşma konusudur. Dünya ve Türk tarihinin ışığı altında geleceğe dönük bu önemli meseleyi de konuşma konusu yapmak, ilk görevimiz olacaktır.

TarihveMedeniyet.Org